

İÇİNDEKİLER

Önsöz • 9

I. KISIM • 13

1. BÖLÜM

Emirgan'da Bir Düğün • 15

2. BÖLÜM

Son Padişahın Kızı: Bebek Sultan Rukiye Sabiha • 19

3. BÖLÜM

Çengelköy'de Yeni Hayat • 25

4. BÖLÜM

Yıldızlı Gecelerde Astronomi Dersi • 31

5. BÖLÜM

Meşrutiyet'in Getirdikleri • 35

6. BÖLÜM

Sarayın Asi Sultanları • 39

7. BÖLÜM

Eylemci Kadınlar ve Balkan Savaşı • 44

8. BÖLÜM

Dudağa Kondurulan İzinsiz Öpücük • 49

9. BÖLÜM

Dünya Savaşı Yüzünden Geciken Düğün • 55

10. BÖLÜM

Vahideddin Tahta Çıkıyor • 61

11. BÖLÜM

Zeki, Bilgili, Kuruntulu, İnatçı, Kararsız... • 65

12. BÖLÜM

Sosyal Hayat ve Cuma Selamlığı • 67

13. BÖLÜM

“Ben Eşimi Kendim Seçerim!” • 75

14. BÖLÜM

Yeni Damat Adayı Enişte'ye Havale • 83

15. BÖLÜM

En Şanslı Talip Şehzade Ömer Faruk • 88

16. BÖLÜM

Mütareke İstanbulu • 97

17. BÖLÜM

“Oğlum Canına Kiyacak” • 106

18. BÖLÜM

Esir Şehirde Bir Düğün Günü • 112

19. BÖLÜM

İşgal Kuvvetlerince Dağıtılan Meclis Ankara'da Açılıyor • 115

20. BÖLÜM

Sabiha Sultan Evleniyor • 120

21. BÖLÜM

Kuruluştan Yıkılışa Sultanefendiler • 124

II. KISIM • 133

22. BÖLÜM

Halef Selef: Vahideddin ile Mustafa Kemal Paşa • 135

23. BÖLÜM

Yeni Evliler • 143

24. BÖLÜM

Ankara'ya Sabiha Sultan da Gidecek miydi? • 150

25. BÖLÜM

Silah Sesleri Ankara'dan Duyuluyor • 157

26. BÖLÜM

Damat İsmail Hakkı Ankara Yolunda • 161

27. BÖLÜM

Vahideddin Gidiyor • 166

28. BÖLÜM

Saltanatsız Günler • 177

29. BÖLÜM

Gurbet Cehennemi San Remo • 181

30. BÖLÜM

29 Ekim ve Cumhuriyet • 187

31. BÖLÜM

Hanedan Sürgüne Gidiyor • 191

32. BÖLÜM

Feriyede'eki Kadınlar Tecavüz Tehdidi Altında: 5 Mart 1924 • 197

33. BÖLÜM

Sürgünde Son Kafile: 11 Mart 1924 • 200

34. BÖLÜM

Nice Günleri • 204

35. BÖLÜM

16 Mayıs: Bir Doğum, Bir Ölüm • 217

III. KISIM • 225

36. BÖLÜM

Cenazeden Sonra • 227

37. BÖLÜM

Zor Günler • 234

38. BÖLÜM

Sabiha Tek Başına Gemide • 238

39. BÖLÜM

Nice'ten Mısır'a Göç • 243

40. BÖLÜM

Abukir'deki Deniz Evi ve Torunlar • 250

41. BÖLÜM

Türk Basını Neslişah'ı Keşfediyor • 255

42. BÖLÜM

“Kalbim Kanıyordu!” • 260

43. BÖLÜM
Hanedan Kanunu ve Kadınların Dönüşü • 267

44. BÖLÜM
Sabiha Sultan Ülkesinde • 273

45. BÖLÜM
Sabiha Sultan, Kızları, Damatları • 277

46. BÖLÜM
Müstakbel Kraliçe: Fazile • 282

47. BÖLÜM
Aile Fazile ile Bağdat Yolunda • 286

48. BÖLÜM
Dünyanın İzlediği Torun • 291

49. BÖLÜM
Özellikleriyle Sabiha Sultan • 296

50. BÖLÜM
Son Yılları • 302

Fotoğraf Albümü • 309

Kaynakça • 337

Dizin • 348

Önsöz

Latife Hanım kitabımı yazarken ilk başvurduğum isim Emine Uşaklıgil olmuştu. Sabiha Sultan'ın hayat hikâyesi için de yine Emine Uşaklıgil'i aradım. Bir dönem Sabiha Sultan'ın gelini olmuştu. "Tamam, birlikte gideriz" dedi ve beni Sabiha Sultan'ın torunu, Neslişah'ın kızı İkbâl ile tanıştırdı.

Mustafa Kemal'in de talipleri arasında olduğu Sabiha Sultan ile ilgili ne var ne yok okumaya giriştim. Hedeflerini hep titizlikle belirleyen Mustafa Kemal, Latife'den önce hayat arkadaşı olarak Sabiha Sultan'ı seçmiş, hanedanın prestijli, eğitilmiş ve en güzel sultanı ile evlenmek istemişti.

Ancak, "Eşimi kendim seçerim" diyen Sabiha Sultan'ın gönlü başkasındaydı. Mustafa Kemal, olağanüstü yetkilerle Anadolu'ya gönderilirken Sabiha Sultan da Şehzade Ömer Faruk ile evlilik hazırlıkları yapıyordu.

Ben ve benim kuşağım, okullarda Osmanlı tarihine soğuk bakan kitaplarla eğitildik. Zübeyde Hanım bile oğlunu "Yedi düvel gücündeki padişaha saygılı ol" diye uyarmamış mıydı?

Neydi bu saray?

Padişahların anaları, kadınları, kızları kimlerdi? Bu kızlar tanımadan evlendikleri kocalarıyla nasıl hayatlar yaşardı? Padişah babalarıyla muhabbetleri sürer miydi?

Bazen övündüğümüz, bazen reddettiğimiz tarihimiz hep kafamı karıştırıyordu. Padişahlarımızı yalnızca fetihleriyle, askeri zaferleriyle, kılıçlarıyla tanımiştık. Zengin kültür mirasını devraldığımız Osmanlı, bir uygarlığın temsilcisi miydi yoksa kara bahtımız mıydı? İstanbul'da güzel olan ne varsa onlardan kalmamış mıydı?

Bu kitapta, Sabiha Sultan sayesinde önümde açılan pencereden geçmişe yeniden bakmayı denedim.

Hayatının 25 yılını sürgünde geçiren Sabiha Sultan'ın babası Vahideddin, Mustafa Kemal'i olağanüstü yetkilerle donatıp resmi bir görev yazısıyla Anadolu'ya gönderen padişahı.

Cumhuriyetin kuruluş anlarını ezberlerken Vahideddin'i de hain olarak aklımıza yerleştirmiş, deftere, kitaba yazmıştık. Bize okutulanlar doğru muydu? Cumhuriyet kurulurken Osmanlı Hanedanı'nın ne yaptığını anlamaya çalıştım. Sabiha Sultan ile kocası Şehzade Ömer Faruk, bebekleri Neslişah'ı da alıp Milli Mücadele'ye katılmak için Ankara'ya gitmek istemiş. Doğrusu kafam çok karışmıştı.

Sabiha Sultan hazin bir hayat yaşadı. Gülen bir fotoğrafını bulmak için çok uğraştım.

Atatürk kitabımı yayına hazırlarken, Sabiha Sultan'ın düğün fotoğrafını arıyordum, yayınevinden bir arkadaşım, "Onun torunu burada çalışıyor" diyerek, Ali Suat'ı (Ürgüplü) göstermişti. Bilgisayarının başındaki editör, 100 yıl önce sürgüne gönderilen Sabiha Sultan'ın ikinci kuşak torunu, güzelliği ile ünlü Fazile'nin de oğluydu. Tuhaf bir durumdu.

Kitaba Emine Uşaklıgil'in düğünü ile başladım, zira Yunus Nadi ile Halid Ziya'nın torunu olan Emine'nin, Sabiha Sultan'ın torunu Prens Ahmed ile yaptığı evlilik, benim yola çıkış sebebidir.

Kitabı yazarken çok değerli bir danışmanım vardı, İkbal Hanım. Hiçbir sorumu yanıtızsız bırakmadı. Ninesi Sabiha ile yaşadığı günleri, acı ve tatlı anları sevgiyle ve sabırla anlattı. Ardından ağabeyi Abbas Hilmi başta, konuşabileceğim isimlerle ilişki kurmamı sağladı. İkbal Hanım'ın desteği olmasa bu kitabı yazamazdım.

Bir teşekkürüm de kaynak olarak başvurduğum *Şahbaba* ve *Neslişah* kitapları için Murat Bardakçı'ya.

Araştırma ve yazım sürecinde tarihçi Teyfur Erdoğan, çözüm ve yanıtlarıyla hep yanımda oldu. Kendisiyle *Atatürk* kitabım yayına hazırlanırken birlikte çalışmış ve iyi anlaşmıştık. *Sabiha*'nın ilk okumasını da üstlendi ve kitaba emek verdi.

Anneannesi Ulviye Sultan ile ilgili anılarını ve fotoğraflarını paylaşan Hanzade Özbaş'a, yine anneannesi Naciye Sultan'a ilişkin sorularımı yanıtlayan Arzu Enver'e ve benimle buluşup geçmişe dair anılarını paylaşan Osman Osmanoğlu'na çok teşekkür ediyorum.

Kadir Has Üniversitesi ve Kütüphanesi'ne, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'ne, Yapı Kredi Araştırma Kütüphanesi ile Kadın Eserleri Kütüphanesi'ne, Sadberk Hanım Müzesi arşivine, pandemi günlerinde Büyükdada'daki kütüphanesini benimle paylaşan Neşe Erdilek'e, Sinan Kunalp'e, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde Sabiha Sultan taraması yapan Salih Değirmenci'ye, Hüseyin Hulki Birol ile Emre Aracı'ya, eşim Oral, oğlum Reşat'a teşekkür ediyorum.

Fatmagül Berktaş, Yahya-Sue Akyel, Bağış Kankotan ile Tayfun, Nadire ve özellikle de mektuplarıyla Çiğdem, Mater'in katkıları önemliydi.

Yapı Kredi Yayınları'nın bütün çalışanlarının bu kitapta görünür görünmez katkı ve emeğinin olduğunu söylemeliyim. Tek tek isimlerini vermeme itiraz ediyorlar.

Haremde görev yapmış son Çerkes kadınlarının yazdıkları anı kitaplarından o kadar çok yararlandım ki.

Önsöz

Hayatını okuduğunuz kişilerin fotoğraflarını kitaptaki fotoğraf albümünde bulacaksınız. Bu değerli albüm için fotoğraflarını benimle paylaşanlara okurlar adına teşekkür ediyorum.

Kitapta kullanılan fotoğraflar için İkbâl Moneim-Saviç Koleksiyonu, Sadberk Hanım Müzesi, Ömer M. Koç, Bahattin Öztuncay, John Scott, Millî Saraylar, Osman Selaheddin Osmanoğlu, Hanzade Özbaş, Hüseyin Hulki Birol ve Ali Suat Ürgüplüye teşekkür ederim.

İpek Çalışlar
Büyükkada, Ağustos 2023

Sabiha Sultan ile Şehzade Ömer Faruk'un düğününde, 29 Nisan 1920 günü çekilen bu fotoğraf, Beşiktaş'taki Saray Koleksiyonları Müzesi'nin duvarında ziyaretçileri karşıyor. Fotoğrafçı: Sébah & Joaillier (T.C. Cumhurbaşkanlığı Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'na aittir.)

I. KISIM

İki kızıyla Sabiha Sultan, solunda Hanzade, sağında Necla.
(Sadberk Hanım Müzesi Neslişah Sultan Arşivi)

1. BÖLÜM

Emirgan'da Bir Düşün'

Cumhuriyet ilan edilmiş ancak hanedana “Artık bu ülkenin sahibi sizler değilsiniz” diyen olmamıştı. Devlet düzeni değişse de sultanların, şehzadelerin maaşları ödeniyor, saray hayatı sürüyordu. Buna rağmen gazete haberleri, uluorta tehditler, kulaklara fısıldananlar kopacak fırtınanın habercisiydi. Yine de hanedan azaları kendilerini artık Cumhuriyet idaresinin ayrılmaz bir parçası gibi görüyordu.

İyimserlere göre Ankara'da bir meclis vardı ama cumhurbaşkanı tanıdıkları, bildikleri Osmanlı paşası Mustafa Kemal'di. Halife de görevinin başındaydı. Kötümserler ise bu durumun uzun sürmeyeceğini, iki başlı bir devlet olamayacağını söylüyorlardı.

1924 yılının 3 Mart günü Mustafa Kemal başkanlığındaki meclis toplandı ve Osmanlı'nın sürülmesine karar verdi. Fatih'in, Kanuni'nin torunları, kadın, erkek, çocuk yüz elli beş kişi artık bu toprakların istenmeyen kişileri idi. Vatandaşlıkları son bulmuş, kovulanlara en fazla on gün süre tanınmıştı.

İtibarsızlaştırma fırtınası ortalığı kasıp kavuruyordu.

Sabiha Sultan'ın eşi Ömer Faruk, Halife Abdülmecid'in oğlu olarak bir günde ülkeyi terk etmesi gerekenlerdendi. Sürgün kararının çıktığı gece Şehzade Ömer Faruk eşi ve iki kızıyla Dolmabahçe Sarayı'nda idi. Ailesi ile vedalaşmak için sadece birkaç saati vardı. Sabaha karşı Çatalca tren istasyonundan babası için hazırlanan sürgün vagonu ile doğduğu topraklardan ayrıldı.

Sabiha Sultan on gün sonra elinde Neslişah, kucığında Hanzade, çantasında bin İngiliz lirası ile Sirkeci'den trene bindirilen kafilenin içindeydi.

Meclisin hanedan için çıkarttığı sürgün kararı ile sultanlar, şehzadeler sonlarının ne olacağını bilmedikleri bir hayata doğru yola çıktılar.

Sürgün yollarında Sabiha Sultan'a şaka yollu hatırlatmaların ardı arkası kesilmedi. “Hep senin yüzünden bu başımıza gelenler, evlenseydin Mustafa Kemal Paşa ile kovulmazdık vatanımızdan” diye takılanlar az değildi.

Saray kadınlarının “Sarıgül” adını taktıkları yakışıklı, karizmatik paşanın Padişah Vahideddin'in kızı Sabiha Sultan'a talip olması mütareke günlerinin en hararetle dedikodusuydu. Ne var ki Sabiha Sultan paşa ile değil, kuzeni Şehzade Ömer Faruk ile evlenmişti.

1 Bu bölüm, Emine Uşaklıgil ile 2020-2022'de yaptığımız görüşmelere dayanıyor.

Sürgün öyle birkaç yıl değil yirmi sekiz yıl sürecek, Sabiha Sultan, tek başına sultan olarak ayrıldığı topraklara unvansız ve boşanmış bir kadın olarak elli sekiz yaşında geri dönecekti. Üç güzel kızı Mısır hanedanından prenslerle evlenmiş, 27 yıllık evliliğin sonunda, Mustafa Kemal'e tercih ettiği eşi Ömer Faruk onu boşamıştı.

26 Haziran 1969 günü Sabiha Sultan'ın bütün geçmişi canlandı. Altı aylık bebekken sürgün hayatı başlayan Hanzade'nin oğlu Ahmed Rifat'ın nikâhı kıyılacaktı. Gelin, Uşaklıgil ve Nadi ailelerinin kızı Emine'ydi. Nadi ailesi bir anlamda, Cumhuriyet demekti, Atatürk demekti. Dede, *Cumhuriyet* gazetesinin kurucusuydu ve Osmanlı hanedanını sürgüne gönderen kanunu hazırlayan mebusların en ünlüsüydü.

Sabiha Sultan'ın torunu Ahmed, Emine'ye sevdalanmıştı. Emine de ona. İki gencin aşk hikâyesi Boğaz'da bir yalıda başlarken geçmiş siyasi düşmanlıklar hiç kurcalanmadı.

Suda tanıştılar

Hanedan kadınlarının Türkiye'ye giriş yasağı 1952 yılında kalkınca Hanzade Sultan ile eşi Prens Mehmed Ali İstanbul Yeniköy'de yazlık bir yalı dairesi kiralamışlardı. Yunus Nadi'nin oğlu Nadir Nadi de aynı yalya taşınınca iki aile komşu olmuşlardı.

Bülend ve Leyla Uşaklıgil, Emirgan'da ünlü mimar Sedad Hakkı Eldem'e güzel bir ev yaptırıyorlardı. Babası Bülend Uşaklıgil'in Paris büyükelçisi olması nedeniyle Emine, üniversiteyi Paris'te okuyordu. Yaz tatilinde dayısı Nadir Nadi'nin yaşadığı yalya yüzmeye geliyor ve rıhtımdan denize giriyordu.

Emine Uşaklıgil ile Ahmed suda tanışmışlardı. “Yüzerken yani” diyor Emine. “*Crawl* yüzerken bir elimi hafif sallıyordum, o da bunu çok komik buluyor, benimle alay ediyordu. Benim Paris'te bir sevgilim vardı. Yani ilgi o kadar büyük değildi ama karşılıklıydı. Bir grup arkadaş birlikteydik” diye anlatıyor. Ahmed'in akıllı, bilgili, meraklı olduğunu söylüyor, “Çok da yakışıklıydı” diye ekliyor.²

Emine'nin başkalarına benzemeyen bir güzelliği vardı. Zeki, kültürlü, görgülü, saygılı ve sempatikti. Balerin adımlarıyla yürür, abartısız ama şık giyinirdi. Babasının hariciyedeki görevi nedeniyle yurtdışında büyümüşü. Türkçesi biraz değişikti.

Evlilik aralarında bir şaka konuşuydu. Ahmed ona “Ben evlenmeyeceğim seninle” der, Emine de hiç gocunmadan “Ben de... Sanki seninle evlenmek isteyen biri var gibi konuşuyorsun” diye karşılık verirdi.

2 Görüşme, Emine Uşaklıgil.

Ahmed gibi Emine de özgürlüğüne düşkündü. Evlilik öncelikleri değildi.

Emine'nin okulu bitirdiği yaz, Ahmed yine Yeniköy'deydi. Emine Ankara'da uluslararası bir sinema projesinde çalışmaya başlamıştı ki³ aniden evlenmeye karar verdiler. Gençler düğün istemiyor, aileler istiyorlardı.

Yunus Nadi'nin Vahideddin'e yönelttiği saldırgan sözler, geçmiş kırgınlıklar, eski defterler hiç açılmadı. Hanzade gelininden memnundu. Ailelerle tek anlaşmazlık konusu düğün yapılınsın mı yapılmasın mı tartışmasıydı.

Vahideddin'i hain ilan edip hanedanı sürgüne gönderenler artık iktidar sahnesinden çekilmişlerdi. Anne tarafından Yunus Nadi'nin torunu olan Emine, baba tarafından da Halid Ziya'nın [Uşaklıgil] torunuydu. Halid Ziya sarayda sevilen bir isimdi. Uzun yıllar Sultan Reşad'ın başkâtibi olarak çalışmış, romanlarıyla halkın da sarayın da gönlünde yer etmişti. Bu yönüyle Emine hanedana yakın bir isimdi.

Sabiha Sultan Emine'yi sevdi.⁴

Sabiha Sultan ile Yunus Nadi'nin torunları evleniyor

Nikâh Hanzade'nin değil, Bülend-Leyla Uşaklıgil çiftinin Emirgan'daki evinde kılılacaktı. Bahçesinin önünde bekleyen gazeteciyi fark eden Bülend Uşaklıgil dışarı çıktı. Gazeteci düğün için gelmişti, fotoğraf çekecekti. Bülend Uşaklıgil gazeteci dünyasının yabancıları değildi. Eşi Leyla Uşaklıgil, Yunus Nadi'nin kızıydı, yani gazetenin sahiplerinden biriydi.

"Gelin bakın" dedi, "Geline benzer birisi var mı, yok!"

Bu özel günlerini gazetelerle paylaşmak istemiyorlardı.

Sedad Hakkı Eldem'in Emirgan'da, özenerek yaptığı evin kapısında konuşuyorlardı.

Gazeteci içeriye bir göz attı. Kısa etekli şık elbisesiyle pek güzel bir genç kadın gözüne ilişti. Ama geline benzer bir hali yoktu. Bülend Uşaklıgil'e teşekkür ederek nöbetine son verdi, kapının önünden ayrıldı. Herkesin merakla okuyacağı bir haberi kıl payı kaçırmıştı. Gördüğü genç kadın gelinin ta kendisiydi.

Gazeteci, Osmanlı ve Mısır hanedan mensubu olduğu halde unvan kullanmayı reddeden Prens Ahmed İbrahim'i, Hanzade Sultan'ı, Sabiha Sultan'ı da görememişti. Bir bakıma hayatının fırsatını kaçırmıştı.

Bülend ve Leyla Uşaklıgil'in boğaza hâkim cam evinde, o gün iki aileden sınırlı sayıda insan davetliydi. Ahmed'in tanıdığı Neslişah Sultan, Emine'nin tanıdığı ise arkadaşı Meyzi Guakil idi.

³ Yönetmenliğini Tony Richardson'un yaptığı *Charge of the Light Brigade*.

⁴ Görüşme, İkbâl Hanım.

Zümrüt küpeler

Nikâhın ardından akşam yemeği yenecekti. Herkes çok sade giyinmişti. Emine kısa etekli pembe bir elbise giymiş, kulağına da anne babasının armağanı olan küpeleri takmıştı.

Sabiha Sultan bir ara Emine'nin yanına gitti ve yumuşacık bir sesle şöyle dedi:

“Sen bu akşam herhalde onları değil kayınvalidenin verdiği küpeleri takacaksın. Biliyorum, zümrüt ama...”

Emine, Hanzade'nin kendisine armağan ettiği küpeleri elbisesinin rengine uymadığı için takmamıştı. Sabiha Sultan ile konuştuğundan sonra hemen odasına gitti, aynanın karşısına geçip kulağındaki küpeleri çıkarttı. Kayınvalidesi Hanzade'nin hediyesi olan zümrüt küpeleri taktı. Salona geri döndü. Emine, Ahmed'in annesi Hanzade'nin sultan olmasıyla neredeyse hiç ilgilenmemişti ama onu sevmişti.

Sabiha Sultan, Emine'nin küpelerini değiştirdiğini gördü ve memnun oldu. Hatıraları onu o gün hiç rahat bırakmadı. Kızlarının babası, ülkesine geri dönmeden 1969 yılının Mart ayında vefat etmişti.